

ПРОЛЕГОМЕНИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ПИСЬМО, ТЕКСТ, ЗНАННЯ, ОСВІТА

Інститут вищої освіти АПН України

В статті розглядається генеза розвитку інформаційної реальності, яка проходить етап становлення від дописемності до Інтернету. Аналізується обумовленість знанням феноменів гуманізму, освіти, культури мислення.

Вступ

Інформаційний простір, у який людство вступило кілька десятиліть тому, відповідає принципово новому стану культури. Інформаційна ера виступає як одна зі стадій розвитку засобів комунікації, що прийшла на зміну попереднім епохам спілкування: дописемності, фонетичного та друкованого письма. Якісною специфікою сучасної стадії розвитку комунікації є її глобальність, де перетворення інформації і комунікації в продуктивну силу неминуче приводить до виходу людини за межі традиційної соціокультурної системи та підпорядкування новим глобальним тенденціям керування. Однією з особливостей цієї об'єктивної тенденції є можливість в рамках однієї соціокультурної системи в досить еkleктичному сполученні представлення різних способів знакової фіксації реальності. Кожному з них відповідає певний рівень розвитку соціальності, культурно-історичний та ціннісний зміст. Саме це сполучення технологічної та споріднених їй реальностей і складає специфіку кожного з культурних світів, утілюючи найбільш ефективний спосіб його існування та вплив на людину.

Постановка завдання

Із зазначеного випливає проблема: якими обставинами обумовлюється зміна знанневих параметрів людини в комунікаційних системах? Її вирішенню і присвячується дана стаття.

Основна частина

Історію можна уявити як специфічний процес розвитку інформації, де зміст економічної, соціальної і культурної складових прямо пов'язаний з характером змісту комунікації та якістю циркулюючого в цьому суспільстві знання. Ця ідея, власне кажучи, складає основу постіндустріальних й інформаційних концепцій, що розглядають історико-соціальний, процес у рамках цивілізаційного підходу. Тут кожний більш ефективний спосіб передачі інформації (починаючи від усного слова, писемності, епохи друкарства і, нарешті ери електроніки) розглядається як більш прогресивний стосовно попереднього, а основна логіка цивілізаційного розвитку осмислюється в її зв'язку з процесом формування соціальними системами більш оптимальних з погляду швидкості та чистоти способів передачі повідомлення. Від цього залежить трансформація людської свідомості в бік сучасного сприйняття оточуючої реальності.

З погляду інформаційного детермінізму розглядає історію і М.Маклюен, який аналізує зміну епох в історії людства як залежну від зміни засобів комунікації [5]. Причому, якщо письмова комунікація, кодифікована в знаках алфавіту, «локалізувала» простір і час, підсилюючи відчуження, ліквідує причетність окремих індивідів до соціальних процесів, то сьогоднішні електронні системи, поставляючи інформацію

про середовище, «гармонізують» людські відносини, перетворюючи всю планету в «глобальне село». Аудіовізуальна епоха, за словом М. Маклюена, відновлює порушений попередніми типами культури сенсорний баланс, рівномірно і більш «фізіологічно» розподіляючи навантаження між зором і слухом, а також дозволяє людині знаходитися в центрі подій та емоційно реагувати на «подійність світу» [5].

Аналогічний підхід обґрунтовується й американським ученим Д. С. Робертсоном, який у своїй роботі «Інформаційна революція» [3, с. 35] просліджує всі етапи інформаційного розвитку суспільства. Автор доводить, що принцип кодування інформації безпосередньо впливає на рівень та якість знання, починаючи від першої комунікаційної революції, пов'язаної з формуванням мови, і закінчуючи останньою – електронною, мережною революцією. Власне кажучи, цей принцип і визначає характер домінуючої на певному етапі розвитку освіти та культури. Так, пряме мовне спілкування дописемної культури певним чином обмежувало рівень, обсяг, доступність і сферу функціонування знань рамками родоплемінного співтовариства.

Друга інформаційна революція, пов'язана з винаходом писемності, означала істотний прорив у всіх областях культури і привела до зміни середовища людського духовно-культурного буття. Друкарство привело до третьої інформаційної революції, яка перетворила виробництво, в результаті чого виникло індустріальне суспільство. Четверта (пов'язана з винаходом електрики) і п'ята революція (обумовлена виникненням мікропроцесорної технології) привели до виникнення суспільства, побудованого на знаннях, роль культури в якому «колосально зросла» [3, с. 36]. На працю Д.С. Робертсона посилається і російський дослідник С. Ракитов, який обґрунтовує взаємозв'язок історії, інформації та культури. Автор, слідом за Д. С. Робертсоном, прослідковує всі етапи інформаційного розвитку і показує вплив технології на якість культури і цивілізації [7, с. 14-34]. Таким чином, характер комунікації, особливості домінуючих знакових систем і тип формалізації знання виступають у даних концепціях як основні детермінанти економічного розвитку, соціальної організації, культури та людини.

Наступний етап – інформаційне суспільство, котре є системоутворюючим чинником, оскільки змінює буквально всі соціально і політико-культурні відносини, утворюючи нові вектори антропологічного розвитку. При цьому часто намагаються встановити прямі кореляції, які пов'язують розвиток інформаційних технологій і систем з соціальними, економічними і культурними змінами. Проте, хоча інформаційна реальність, яка швидко стверджується, здійснює вплив на розвиток різних сторін суспільства та

людини, але цей вплив опосередкований і концептуальний. Для того, щоб його зрозуміти, потрібно вивчити ряд проблем, і в першу чергу те, що являє собою інформаційна реальність, яке місце в сучасній цивілізації займають інформаційні системи, яка їх роль в процесах зміни свідомості, духовного буття і системи цінностей людини. В теоретичному відношенні інформаційна реальність як нове середовище буття людини може бути розглянуто в чотирьох планах: це специфічна технологія, особлива знакова система (семіозис); широкий спектр засобів вирішення різних соціальних та індивідуальних задач. Нарешті, «значимий фактор і аспект сучасного середовища буття людини» [6, с. 30]. Найкраще це можна проілюструвати на прикладі Інтернету.

Стрімкий розвиток Інтернету і завоювання ним світу було, звичайно, обумовлено не лише новими технологічними можливостями, але і низкою соціокультурних факторів. Адже сучасна техногенна цивілізація посилює відчуття атомізації і самотності людини. При тому, що одночасно утворює умови для різноманітної життєдіяльності. Але Інтернет привів також до появи нових видів життєдіяльності, які, в свою чергу, обумовлюють появу і становлення «нової цивілізації, де на місце звичних культур і національних держав постають «метакультури» та інші глобальні соціальні утворення» [6, с. 31]. В них проходить сьогодні життя людини.

Поряд з цими особливостями хотілося б акцентувати й інший аспект даної проблеми і відзначити, що залежність специфіки соціокультурної системи від комунікаційних технологій носить не однобічний характер. Тут первинним є все-таки не характер комунікаційного процесу, не спосіб передачі інформації, що визначає особливості її формалізації і функціонування, а орієнтація і задачі самої цієї системи, яка визначає спосіб комунікації, а також якість і обсяг соціально значимої інформації. Не інформація впливає на цю систему (це вірно, але лише частини), а навпаки, «сама вона викликає до життя ті комунікаційні технології, що відповідають її потребам» [1]. Не «письмо», тобто освіта, освіченість породжує нову технологію керування та державу як інший тип економічної і соціальної організації. Навпаки, виникнення держави з її диференційованою системою знань, релігією і поширенням єдиного закону на народи і етноси, які володіють різними мовами, що вимагає їхнього перекладу, як правило, приводить до виникнення писемності. А з нею – освіти. Тобто потреби цивілізації, яка вступає в більш прогресивну стадію соціального й економічного розвитку, і обумовили зміну способу кодування передачі інформації. Отже, і саму систему сучасної комунікації, одним із ефективних факторів якої є освітній процес.

Як правило, кожному етапу цивілізаційного розвитку відповідають нові принципи знакової фіксації реальності. Говорячи про виникнення самої цивілізації як соціального устрою, який володіє складною соціальною ієрархією, великими диференційованими знаннями, розвинутими законами, які прийшли на зміну примітивного буття, можна стверджувати, що її потреби неминуче викликають появу через писемність, освіти і знання. Але це не виключає й існування цивілізації з іншими способами фіксації знань. Як

відзначає Ю. Лотман, уявити розвинену цивілізацію в якості безписемної, що не володіє знаковою системою для фіксації життєво важливої і досить об'ємної та диференційованої інформації, з позиції сучасного історичного знання неймовірно складно. Таке уявлення не вписується в загальний характер сучасних теорій походження і розвитку цивілізації.

Але таке стає можливим, якщо розглядати тип комунікації та форми пам'яті як похідні від того, що вважається залежним від запам'ятовування. Колективна форма пам'яті, яка не знає лінійності й причинно-наслідкових зв'язків, була органічно пов'язана з включеністю в циклічні процеси, і для пам'яті такого типу було характерне прагнення до збереження знань не про «ексцеси» – тобто порушення, відхилення від існуючого становища, а про порядок і його загальні закони. І тільки тоді, коли підсилюється нестабільність, динамізм, непередбачуваність історичних умов, коли підвищується інтерес до часткового, одиничного, а не загального, коли право починає обростати прецедентами і фіксувати особливі випадки, коли підсилюються контакти з іноетнічним середовищем, які вимагають різноманітних семіотичних перекладів, коли підвищується увага до причинно-наслідкових зв'язків, тоді з'являється і писемність [4, с. 346]. Що означає виникнення освіти, науки, розвинутої інтелектуально-духовної діяльності тощо.

Комунікація в дописемному суспільстві виконувала цілий ряд соціальних функцій, забезпечуючи спільність смислового і ціннісного поля, здійснюючи соціальну і культурну ідентифікацію, зміцнюючи суспільні зв'язки та культурні пріоритети. Тут великі міфо-поетичні комплекси, що зберігаються в колективній пам'яті, виступали як найбільш ефективний засіб збереження інформації і боротьби з її розсіюванням та анігіляцією. В умовах мінімальної змінюваності соціально-економічних відносин подібна інертність інформаційного середовища щонайкраще відповідає задачам збереження суспільної системи. Основною задачею тексту в подібних умовах була не стільки генерація нових змістів, скільки налагодження механізмів культурної пам'яті. При цьому інформація, укладена в повідомленні, не обмежувалася семантикою самого тексту, але виступала як ціла система норм, уявлень, цінностей, що були органічно інкорпоровані в ньому і додавали йому усвідомлення.

Подібні загальні знання, організовані в концептуальні системи, спиралися на типові, характерні моделі міжособистісних взаємодій, систему ціннісних орієнтацій, прерогатив, стереотипів сприйняття, інтерпретації й оцінки, і мали, по суті, конвенціональну природу. Подібна смислова багатоскладність і допомагала тексту виступати як набір дискретних знаків, але які виражають, все ж таки, не «дискретну сутність самої культури» [4, с. 20-21]. Зокрема такої її сутнісної складової, як гуманізм, який формується одночасно з «інформаційною революцією», обумовленого винаходом друкування.

Значення гуманізму в тому, що він виконує надзвичайно важливу смислову роль, оскільки розширює середовище спілкування. В контексті боротьби за гуманізм як форму дійсного існування людини функції знакової системи виконував цілий комплекс взає-

мозалежних і взаємообумовлених мнемонічних символів – як природних, так і створених людиною, включених у синкретичний текст ритуалу або зв'язаних з текстами, приуроченими до даного місця та часу [4, с. 352]. Основними формами організації тексту при цьому виступали комплементарність, циклічність, варіативність, наявність стійких структур, фреймів, «перехідних місць», естетична, смислова й аксіологічна рівноправність версій, відсутність оригіналу і першоджерела, а сам текст демонстрував явну спрямованість до існування інформації не стільки в знаковій формі, скільки в символічній. Прагнення зберегти інформацію, передати її без перекручувань, очистивши від інформаційних шумів, вірно інтерпретувати привело не тільки до існування інформації у виді цілих семіотичних комплексів, але і до відомої надмірності тексту, де такі його складові, як ритуал (у даному випадку – визначений тип драматургії).

При цьому текст виступав як принципово відмінний від свого чисто інформативного варіанту, чи «нульового рівня письма» (Р. Барт), де зміст повідомлення може бути переданий мінімальними засобами. Подібне інформаційне повідомлення містило не тільки необхідні й достатні для передачі змісту одиниці, але й необов'язкові, хоча і сприятливі для його засвоєння. Якщо схематично уявити процес кодування і декодування, відправлення й отримання інформації, то стає очевидним розходження цих операцій на «нульовому рівні» (наприклад, у науковому тексті) і надлишковому рівні (у художньому тексті) [3, с. 39]:

Сьогодні ми живемо при становленні нової цивілізації, де на місця звичних і національних держав постають «метакультури» та інші глобальні соціальні утворення. Роль нових семіотичних систем та Інтернету в становленні цих соціальних суперорганізмів неможливо перебільшити. По суті лише Інтернет як реальність, що суміщує в собі персональні і глобальні властивості, техніку і віртуальний зміст, є тим середовищем, в якому людина зможе реалізувати як своє особистісне, індивідуальне, так і своє планетарне буття.

Одночасно відбувається зміна системи інтелектуальних орієнтацій в культурному і освітньому бутті. Класична європейська культура передбачає орієнтацію індивіда на трансценденцію. Індивід взагалі являє собою певну цінність, якщо співмірюється з трансцендентним (носить його в собі). Релігійна інтерпретація цього терміну може співіснувати з нерелігійною: в обох випадках мова йде про можливість виходу за межі «наявного буття, Dasein» до буття надцінного, яке покладається метою і смислом всякого індивідуального існування. Відмова від такої орієнтації означає і відмову від культури в її класичному смислі. Людина знову залишається «мірою всіх речей», і людський світ постає зоною релятивістсько плюралізму: «мір» стільки ж, скільки індивідів, а для того, щоб їх судження не виявилось неспівмірним, необхідні «ситуативні конвенції, консенсу, принципи «раціональної комунікації», у яких немає ніяких універсальних основ, а є тільки прагматичні передбачення» [6, с. 43]. Саме тому так зростає роль інформаційних технологій у mass media. Адже вони заповнюють собою «вакуум трансценденції».

Проте необхідність повноцінного знання людини

і надалі залишається вимогою дня. Адже відкриття нових структурних одиниць знання здійснюється переважно в сферах, які безпосередньо не пов'язані з теорією пізнання і загальною методологією. Відповідно виникає проблема: в якій мірі можливо і доцільно адаптувати ці структурні одиниці в контексті не лише методології і теорії пізнання, але і для формування ціннісних аспектів буття культури і системи знання? Співмірність когнітивних форм, різних по знаковому виразу, говорить про те, що мовна, словесна форма при всій її значимості лише один із способів репрезентації і структурування знання. Використання комп'ютерної техніки та її ідей відкриває нові можливості для вивчення способів формування сучасного мислення, емоційного. Разом з тим нових способів існування людини і тих змін, які відбуваються з нею самою. Адже комп'ютер при правильному підході до нього дозволяє змінити стереотипи в засвоєнні знань і в самому мисленні, а збагачення розумової діяльності здійснити концептуально.

Така ситуація змінює статус знання і його роль в культурі мислення і культурі загалом. Зокрема, виникає досвід «думання про мислення», аналізу його стилів і прийомів. Наприклад, за допомогою комп'ютера і серії ігор в реальному світі з реальними речами утворювались так звані «мікросвіти», кожний з яких повинен був ілюструвати один із світів (картин світу), вибудованих або за уявленнями Арістотеля, або за законами Ньютона, або за ідеями Ейнштейна. Діяльність в таких мікросвітах суттєво стимулює творчість тих, хто навчається і пізнає, поскільки утворює зовсім інше інтелектуальне середовище. В ньому, зокрема, проблема істинності або хибності знання не є визначальною, вона вторинна порівняно з тим, що диктує і вимагає соціокультурна дійсність. Очевидно, що побудова і використання мікросвітів передбачає нетрадиційне використання комп'ютера для розвитку мислення і переробки інформації. При такому використанні комп'ютера (Інтернет) виникає можливість звернутися до якісних аспектів мислення, тоді як при стандартному використанні закріплюється кількісний бік знань. Але в цілому поряд з нами виникають зовсім інші можливості в одержанні знань. Отже, нові перспективи розвитку суспільства, культури, людини.

Висновки

Радикальне поширення можливостей використання інформації практично у всіх областях життя суспільства змінило не лише процес одержання знання, але культуру мислення, освіту як спосіб діяльності людини по одержанню знань. Нові інформаційні технології стрімко перетворилися в повсякденну реальність сучасної людини і так само стрімко стали змінювати людину. Нове соціокультурне й освітнє середовище стали детермінантами трансформацій людини і обумовили необхідність переосмислення її нового статусу.

Список літератури

1. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
2. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи. – К.: Український Центр духовної культури. – 2001.
3. Костина А.В. Теоретические проблемы современной культурологии: Идеи, концепции, методы исследования. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009.

4. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М., 1999.
5. Маклюен М. Галактика Гуттенберга. Сотворение человека печатной культуры. – М., 2003.
6. Новые информационные технологии и судьбы

рациональности в современной культуре // Вопросы философии. – 2003. - № 12.

7. Ракитов А.И. Новый подход к взаимосвязи истории, информации и культуры // Вопросы философии. – 1994. - № 4.

А.А. Машталер

ПРОЛЕГОМЕНЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ПИСЬМО, ТЕКСТ, ЗНАНИЕ, ОБРАЗОВАНИЕ

В статье рассматривается генезис развития информационной реальности, которая проходит этап становления от дописьменности до интернета. Анализируется обусловленность знанием феноменов гуманизма, образования, культуры мышления.

A. Mashtaler

PROLEGOMENA OF INFORMATION REALITY: SCRIPT, TEXT, KNOWLEDGE, EDUCATION

The article discusses the genesis of information reality, which is going through a formation from the preliterate to the Internet and examines the phenomena of conditioning knowledge of humanity, education, culture of thinking.

УДК 7.011 (045)

Л.І. Мокляк, доц. НАУ

КЛАСИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті аналізуються особливості класичного мистецтва у формуванні естетичного досвіду особистості.

Вступ

Прискорений розвиток цивілізації ХХ століття характеризується унікальними досягненнями людства у сфері науки, техніки й технології, культури й масової освіти, розвитку демократії і засад громадянського суспільства, з одного боку, а з іншого – „всесвітня історія зіткнулася з феноменом абсолютної помилки, коли неймовірні жертви, людські та матеріальні ресурси витрачалися на недосяжні цілі. Виявилося, що на Землі неможливо збудувати Рай, а можна тільки запобігти Пеклу... Відбувся справжній вибух сатанинських сил тероризму, фундаменталізму, расизму, наркоманії, еротизму, девіантної поведінки взагалі, масштабного зростання злочинів проти особистості” [4, с.8].

Особливого драматизму ці процеси набули в Україні, коли через техногенну катастрофу Чорнобиля відбулося руйнування, знищення економіки, криза комуністичного світогляду й ідеології.

Але життя продовжується, потребуючи пошуку нових шляхів розвитку й побудови нової країни, нової людини, здатної здійснити цей пошук і розбудову. Сьогодні є розуміння того, що наша країна – невід’ємна складова становлення глобальної цивілізації, яке зумовлює необхідність формування людини багатомірної, всебічно розвинутої, світоглядно свідомої, морально відповідальної, що має багатоманітний внутрішній світ, духовність, здатної не тільки відповідати на виклики часу, а й запобігати їм.

Людина не народжується всебічною й гармонійною, це тільки можливість, потенція, яка може стати дійсністю і стає такою лише в процесі розвитку всього людства й самого індивіда. Вона можливість стає дійсністю завдяки освоєнню людиною тих способів і форм діяльності, соціальних функцій, здібностей та властивостей, які характеризують її як головну творчу, продуктивну силу. Саме такою формою діяльності постає духовно-практична діяльність, яка закріплюється, опредметнюється в духовній культурі. Духовна культура виступає основним еле-

ментом духовного життя суспільства.

У широкому вживанні термін „духовна культура” містить всю сукупність створених людством духовних багатств та цінностей (релігію, мораль, мистецтво, науку, філософію та інш.), а також сам досвід передачі цих цінностей від покоління до покоління.

Нагальною стає потреба самовиховання, саморозвитку й самоствердження особистості.

Відомий український філософ С.Б.Кримський наводить переконливі цифри які вказують на той факт, що „ життя людини налічує в середньому 600 тисяч годин. З яких 400 тисяч витрачається на сон, їжу. Обслуговування тіла, забезпечення здоров’я. На внутрішнє життя залишається 200 тисяч годин. Але із них ми витрачаємо майже два роки на те, щоб додзвонитись до знайомих, і один рік на пошук речей, які десь „запропалилися” вдома. І сенс нашого існування визначається тим, як ми заповнюємо ці 200 тисяч годин”. – І далі слушно зазначає, що „ таке заповнення та його зміст і становить фундаментальну проблему духовності як проблем у протистояння фізичній кінечності життя” [4, с.8].

У процесі своєї життєдіяльності за ці 200 тисяч годин в людській свідомості утворюється складний сплав трудових, релігійних, моральних, політичних, естетичних та інших установок, які, в свою чергу, є невід’ємними складовими такого духовного утворення як життєвий досвід. Саме досвід дає змогу людині обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самої себе, творити себе як особистість.

Життєвий досвід містить в себе години, дні, роки як повсякденного життя, так і в загалом відображає всю неповторність і динаміку індивідуального людського життя. Життєвий досвід дає те, чого не може дати інстинкт: останній забезпечує лише біологічне існування, а життєвий досвід концентрує все багатство, всю різнобарвність людського буття – від елементарних виявлень до висот творчості і моральності. Життєвий досвід розкриває багатоманітні взаємовідносини людини й зовнішнього світу, тим самим